

Medeltidens kyrkorum såg annorlunda ut mot idag. Det saknade bänkar, läktare och predikstol. Menigheten stod eller knäböjde under de långa katolska mässorna som hölls på kvinnliga helgon på latin. Enda sittplatsen var en avsats utmed väggarna. Rummet var mörkt, med få och små fönster, svagt upplyst av vaxljus där valvens målningar framträdde som suggestiva berättelser.

Församlingen hade inte tillträde till koret. Ett galler, korskrank, skilde långhuset från koret. Över korskranket hängde triumfkrucifixet. I koret fanns högaltaret med en rikt dekorerad altarskärm, senare ett altarskåp, och ett sakraments-skåp för nattvardskärlen. Nattvarden utdelades inte till menigheten mer än vid påsk, och då vid korskranket.

I långhuset fanns flera sidoaltare som alla kunde besöka. De tillägnades Maria och

kvinnliga helgon på den norra kvinnosidan och t ex kyrkans skyddshelgon på den södra manssidan. Kyrkporten fanns på den södra långsidan och strax innanför stod dopfunten. Senare flyttades ingången till västgaveln.

Kyrkorummen ändrades efter reformationen men 1800-talet var de stora förändringarnas tid med ombyggnader, vitkalkning av målningarna och utrensning av medeltida inventarier.

Triumfkrucifix, S:t Laurentii

S:t Ilians kyrka och Franciskanerkyrkan

I Söderköping finns två kyrkor "under jord", S:t Ilians kyrka och Franciskanernas klosterkyrka. S:t Ilian låg i nuvarande Kanalhamnen och församlingen omnämns första gången 1307. Kanske byggdes kyrkan runt sekel-skiftet 1300 när den gotiska stilen var rådande. En stil med rymd och ljus och uppåtsträvande former.

Kyrkan var byggd av tegel, 20 meter bred och ca 35 m lång och vilade på en sockel av granit. Fynd av profilerat tegel berättar att den troligen har haft valv och en profilerad portomfattning. Kyrkan revs ca 1530 och ruinrester och gravar grävdes bort när Göta kanal byggdes 300 år senare.

I S:t Laurentii kyrkas sakristia finns idag en skulptur av S:t Ilian tillsammans med 11 andra altarskulpturer samt en kalk med helgonet ingravert som kan härstamma från kyrkan. En klocka från kyrkan finns på Historiska museet.

Franciskanerkonventet låg nära Drothems kyrka och grundades ca 1235. Vid utgrävningar har man funnit rester av en 40 m lång kyrka med ett åttkantigt kor byggt i tegel. I koret begravdes troligen prinsessan Magdalena Karlsdotter 1495.

Kyrkan revs efter reformationen och teglet användes bl a till Stegeborgs slott. Marken fick hospitalet på andra sidan än som begravningsplats.

Ovan: Klocka från S:t Ilians kyrka Höger: Skulptur, S:t Ilian

S:t Laurentii/S:t Lars kyrka

var tillägnad martyren Laurentius. Församlingen omtalas 1253, men bör ha funnits långt tidigare. Nuvarande kyrka byggdes vid 1200-talets slut i tegel som en treskeppig basilika med sakristia. Efter en brand 1494 byggdes den om till en hallkyrka. 1583 byggdes tillkomna kapell och vapenhus in och blev kyrkans fjärde skepp, kyrkan är därför asymmetrisk. Då byggdes också klockstapeln av "Anders stapelmakare" och klockorna flyttades från takryttaren.

I fasadens blindingar fanns målningar. Kvar finns målningen av S:t Laurentius på sakristian, dekorrankor på den södra sidan samt en målning föreställande Kristus på den norra ytterväggen, nu inbyggd i väntrummet.

Bland inventarierna märks ett altarskåp, tyskt, från ca 1500, triumfkrucifix tillverkat i Vadstena runt 1400 och ett processionskrucifix från 1200-talet, troligen från Östergötland. Intressanta träskulpturer från 1400-talet föreställer Katarina, Martin av Tours, S:t Elisabeth och S:t Kristoffer. Tolv altarskulpturer i trä finns i sakristian. Dopfontens cuppa i kalksten är senmedeltida. Kyrkan har också en brudkrona från 1578, mässhakar från 14- och 1500-talet och en nattvardskalk från 1300-talet.

I koret finns många intressanta stenhällar. Den vackraste markerar riddaren Göran Gyllenstiernas grav från 1576 och avbildar honom själv i rustning.

Drothems kyrka

ligger idag i staden men den är landsbygdsförsamlingens kyrka. Namnet kommer av fornsvenska Drotin som betyder Herren och som finns kvar i ordet drottning. Kyrkan omtalas först 1307 men utgrävningar visar att det här intill har funnits en kyrka åtminstone sedan 1100-talet. Man fann bl a en liten flickas grav med ett hängsmycke i form av ett krucifix från 1000-talet samt stenistor från samma tid.

Nuvarande kyrka är byggd i gråsten som en treskeppig hallkyrka i slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet. Ett kapell från 1200-talet infogades som sakristia och valven slogs efter någon av stadsbränderna 1380 eller 1418. Trappgavlarna har utspungligt utseende, men blindingarna i fasaden var då målade i ljusrött med röda murfogar runtom. På 1700-talet ersattes kyrkans takryttare med en klockstapel.

Intressanta inventarier är ett altarskåp från 1400-talets slut, en altartavla från hospitalskyrkan som består av ett epitafium (minnestavla över död person) och ett krucifix samt Maria- och Johannesskulpturer från 1400-talet som kan höra till den altartavlan. En tavla med ett kvinnligt helgon genomborrad av svärd är troligen från 1500-talet. Dopfont i kalksten från 1200-talet.

Skönberga kyrka

byggdes i gråsten 1170, enligt traditionen. Den var ursprungligen kortare och byggdes under senare medeltid till med ett nytt kor och två korsarmar. Ena korsarmen blev sakristia och försågs med en kopparklädd dörr. De utvändiga portarna på södra långhusväggen var trädörrar med smidesbeslag, (se framsida). Kyrkan saknade ursprungligen innertak. Takstolarna var då synliga och därför är mittbjälken dekorerad med träskärningar. På triumfbågs-muren fanns en målning föreställande Kristus och en skara människor mot en blå bakgrund. Då valven slogs på 1400-talet doldes målningen men den är ännu bevarad på vinden över valven.

I koret finns Johan Bielkes och Margareta Posses grav, föräldrar till drottning Gunilla, Johan III:s hustru.

Medeltida inventarier är ett bildskåp med S:ta Anna, svenskt 1400-tal, sju små skulpturer från högaltaret samt träskulpturer av S:t Olof och Kristus från 1300-talet. Krucifixet är en mindre kopia av det östgötska 1300-talskrucifix som hängt här, (idag på Historiska museet). I sakristian finns en nattvardskalk, mässhakar och ett sakraments-skåp från medeltiden.

Altartriptyk, S:t Anna

Skällviks kyrka byggdes under 1300-talets första hälft. Det var en rektangulär salkyrka utan något markerat kor, i gråsten med trappgavlar av tegel. 1590-93 genomfördes en ombyggnad på Johan III:s initiativ till en centralkyrka i italiensk renässansstil. Ytterväggarna behölls, men nya pelare och valv fick bilda en korsform med en högre mitt, markerat med ett torn av trä. Gav-larna blev stympade vilket syns på de ursprungliga blinderingarna i fasaden.

Kvarvarande medeltida inventarier är Mariaskåpet, ett tyskt 1400-talsarbete och en romansk biskopsstol från 1200-talet, kanske använd under biskopsvisitationerna.

Altartavlan och predikstolen tillkom på 1660-talet och dopfunten 1607. En takros från Stegeborgs slotts-kyrka, ca 1580, påminner om kyrkans starka koppling till slottet.

Ovan: Mariaskåp, Skällviks kyrka

Nedan: Tavla med Sten Sture och Kristina Gyllenstierna, S:t Anna kyrka.

S:t Anna kyrka byggdes som ett kapell och annex till Skällvik på 1300-talet. Den tillägnades sjöfarnas helgon S:ta Anna, jungfru Marias mor. Hit kom man sjövägen och förtöjde båtarna i muren som kringgärdade kyrkan. Kapellet blev kor när kyrkan byggdes ut med ett nytt långhus som försågs med en takryttare för klockan. Kyrkan invigdes av biskop Hans Brask 1521.

1819–21 byggdes en ny kyrka en bit bort, då den gamla kyrkan blivit för liten. Man tog byggsten och inventarier från den gamla kyrkan och lämnade den att förfalla. På 1960-talet återskapades det äldsta kapellet och en klockstapel. Fragment av kalkmålningar finns på de väggar som är ursprungliga. Kyrkan har stjärnvalv, typiska för 1300-talet.

De äldsta bevarade inventarierna finns i den nya kyrkan: ett tredelat altarskåp från 1590 som lär härstamma från Stegeborgs slott och en tavla från 1512 som avbildar knäböjande Sten Sture och Kristina Gyllenstierna.

Gårdeby kyrka är uppförd i gråsten, som annex till Skärkind i slutet av 1200-talet. Den är byggd i romansk stil med ett smalare och lägre kor och absid (rundad nisch öster om koret). Kyrkan saknade ursprungligen innertak och fragment av målningar syns på vinden. Senare byggdes ett tunnvalv av trä.

Kyrkan måste ha gett ett slutet intryck med tjocka väggar och små fönster som satt högt upp. Västgaveln hade inga öppningar utan porten var på den södra sidan. Sakristian tillkom under senmedeltid. Triumfmuren hade en mycket smal öppning till koret och högaltaret. I långhuset fanns två sidoaltare.

Den lilla låga klockboden för kyrkklockorna är av okänd ålder och kom från Skärkinds kyrka. Tidigare klockstapel låg närmare kyrkan. Även prediksstolen från 1600-talet köptes från Skärkind. Enda medeltida inventarien är en nattvardskalk. Dopfunten i ek från 1664 och en ljuskrona i trä från 1689 är intressanta.

Mogata kyrka byggdes på 1200-talet. Långhuset var 12 x 7 m med ett 5 x 5 m kor. I korets valv fanns kalkmålningar. 1842–44 byggdes en ny kyrka omkring och ovanpå den gamla kyrkan. Den medeltida kyrkans grund finns kvar under golvet. Den nya kyrkan är byggd i klassicistisk stil med tunnvalvt tak.

Medeltida inventarier är en dopfunt i kalksten, ca 1300, triumfkrucifix, ca 1500 och en kopparklädd dörr.

Börrums kyrka har inte medeltida anor utan byggdes av Börrums gård 1718 i timmer med spåntak. Tidigare hade gudstjänsterna hållits på gården. Socknen och kyrkan hette S:t Peders då den bildades 1718 och var annex till Mogata.

Klockstapel från 1726. Predikstol från 1600-talet.

Östra Ryds kyrka byggdes ursprungligen på 1200-talet i gråsten med metertjocka väggar. Valv slogs senare och salkyrkan delades då till två skepp med en pelarrad i mitten. Valven dekormålades på 1500-talet. På 1770-talet togs pelare och valv bort och ersattes med ett trätak. Då byggdes också tornet.

Dopfunten och ett krucifix är från 1200-talet och i ett sidorum finns rester av kalkmålningar.

Västra Husby kyrka byggdes 1816–17 ovanpå och omkring en 1100-talskyrka. Tornet som byggts på 1300-talet behölls och höjdes liksom långhusets västgavel. Kyrkan brann 1977 och återuppfördes 1979.

Medeltida inventarier är ett triumfkrucifix från 1300-talet, ett krucifix i förgylld brons från 1200-talet och en sanctusklocka.

SÖDERKÖPINGS KYRKOR en dörr till medeltiden

Text, layout, foto: Monica Stangel Löfvall
Foto: Thomas Petterson, Cajsa Nolskog
Söderköpings kommun, Medeltidscentrum, 2018

VISIT.SÖDERKÖPING.SE